

Masařík, Zdeněk

Luther a vznik spisovného jazyka německého

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1956, vol. 5, iss. A4, pp. [141]-142

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101587>

Access Date: 03. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ZPRÁVY

Luther a vznik spisovného jazyka německého. Jedna dosud nedořešená otázka v dějinách německého spisovného jazyka je postavení a zásah Martina Luthera do tohoto procesu. Podíváme-li se blíže na souvislost vznikající nové horní němčiny a na úlohu Lutherovu v tomto procesu a všimneme-li si tohoto problému tak, jak se řeší v pracích některých jazykovědců, setkáváme se s diametrálně protichůdnými názory. Grimm v předmluvě ke své *Deutsche Grammatik* říká: „...man darf das neuhochdeutsche in der that als den protestantischen dialekt bezeichnen...“ (str. XVIII.). Grimm sám ovšem své stanovisko v pozdějších pracích přece jen ale mění. Jde o známá slova v předmluvě I. dílu jeho slovníku: „...erst mit dem Jahr 1500, oder noch später mit Luthers auftritt den nhd. zeitraum anzuhellen ist unzulässig...“ (str. XVII.). Podobné názory zastává i Friedrich Kluge v práci: „Von Luther bis Lessing“. Všechny tyto a podobné závěry, s kterými se setkáváme v pracích některých lingvistů, vycházejí z aprioristicky chápaného a Lutherovi neprávem přisuzovaného postavení a z nedostatečně prozkoumaného materiálu jednotlivých plánů jeho jazyka. Není možno pokládat individuální síly za rozhodující při sjednocování gramatické stavby tvořícího se spisovného jazyka. Zkoumáme-li blíže některé rysy jeho jazyka, docházíme jasně k závěru, že Luther stojí uprostřed celého jazykového vývoje; tedy ani na samém začátku, ani na konci vyrovnávacího procesu. Je třeba zdůraznit, že nemůže být ani řečí o jednotě jeho jazyka, jak to vyplývá z prací některých starších i současných lingvistů. Lutherovo postavení je třeba dále zkoumat v souvislosti se vznikajícími jazyky tiskařů, které mají tendenci přesáhnout rámec nářeční hranice. Prostřednictvím knihtisku se dostávají knihy do různých částí Německa na knižní trh a jejich jazyk má jednotící charakter. Důležitá je pak i úloha korektorů, na niž je nutno brát zřetel i u Luthera, protože ne všechny případy, ať už formální nebo pravopisné, které odpovídají stavu novohornoněmeckému, lze připisovat Lutherovi. Sám Luther si několikrát stěžuje na libovůli korektorů. Chceme-li správně určit význam a úlohu Lutherovu pro tvořící se spisovný jazyk, musíme vycházet z konkrétních podmínek! Není dnes už možno označovat Luthera jako zakladatele německého jazyka spisovného nebo dokonce za jeho tvůrce. To by znamenalo úplně opomíjet vnější i vnitřní podmínky jazykového vývoje.

Mohlo by se míti za to, že se s podobnými názory po pracích Fringsových a Schwarzových a celé lipské školy¹ už dnes nemůžeme setkat. Omezíme se jen na práce novější. Jde především o práci W. Jungandrea, *Geschichte der deutschen Sprache* (Göttingen 1947). Jednu z kapitol své práce nadepisuje: Luther als Schöpfer der neuhochdeutschen Schriftsprache. Mluví správně o tom, že se Luther opírá o jazyk lidový, že jeho jazyk je živý, zbavený humanistické rétoriky a suchého kancelářského stylu. Všechny tyto a i jiné vlastnosti potvrzují jen slova Lutherova: Ich habe keine gewisse, sonderliche, eigne sprache im deutschen, sondern brauche der gemeinen deutschen sprache, das mich beide Ober und Niderlender verstehen mögen. Jungandreas připsuje Lutherovi význam, jako by byl skutečně zakladatelem spisovného jazyka; to však už vyvracejí výše citovaná Lutherova slova. Není dále pravda, že Lutherův jazyk je jednotný. Nemá ani zdaleka jednotu v přehlásce, která se uvádí jako znak jednoty. Rovněž Lutherův postoj k synkopě není také tak jednoznačný, jak jej Jungandreas uvádí. Nemluví ovšem o takovém vyrovnávacím procesu, který by se snad mohl označovat za přínos Lutherův, totiž: za středoněmecké -ie- má Luther spojení -ie- (ve významu monoftongu), kdežto v horské němčině se tím označuje diftong (bavor.: liab, lieb). Lutherovi slouží toto -e- pouze jako označení délky. Toto vyrovnání (a rozdíl od dialektů horskoněmeckých) je provedeno téměř úplně. Z tvarosloví upozorníme alespoň na jeden jev, o kterém se Jungandreas rozepisuje. Je sice pravda, že u Luthera nastává vyrovnání podle participia minulého u sloves typu slahen. Luther tvoří infinitiv schlagen a rovněž další tvary: schleght (tedy ne -sleht-). Nedochází ale k vyrovnání v preteritu silných sloves 1. třídy, a proto sledujeme tvary steig, schreib, treib. K celkovému vyrovnání těchto tvarů dochází až ke konci 17. stol. Mnohem později, a to až v 18. stol., dochází pak k odstranění nefunkčního střídání v plurálu silných sloves: wir hulffen, funden. Nelze tedy mluvit o jednotě Lutherova jazyka,

¹ Srov. Th. Frings: *Die Grundlagen des Meißnischen Deutsch*, Halle 1936. E. Schwarz: *Die Grundlagen der neuhochdeutschen Schriftsprache*, v čas. *ZfMF* 12, 1936, str. 1–5.

ale jasně vidíme, že všechny uváděné změny jsou v proudu a že ke konečnému vyrovnání dochází až po Lutherovi. Že Luther v mnohém k tomuto vývoji přispěl a hlavně, že jej uspíšil, se také všeobecně přiznává. Těchto několik příkladů ukazuje, že jde o otázku velmi složitou, mnohem složitější, než jak by se mohlo zdát po prostudování Jungandreasovy knihy. K přecenění Lutherových zásluh dochází i v některých jiných pracích současných badatelů.²

Naskytá se otázka, v čem tkví tyto nesprávné závěry o vzniku německého spisovného jazyka. Především v tom, že je třeba se zabývat dějinami německého jazyka v těsné spojitosti s dějinami německého národa a vycházet z prací, založených na bohatém jazykovém materiálu. Potřebovali bychom také podrobný rozbor Lutherova slovníku, aby bylo možno zjistit jeho přínos pro lexikální výstavbu německého spisovného jazyka. Zde je nutno totiž Lutherův vliv uznat, neboť se jedná o jazykovou oblast, v níž se individuální tvůrčí akt v jazyce může uplatnit nejvíce. Nelze ovšem dnes autorství všech slov, která se u Luthera objevují jako nová, přičítat jen jemu. Zvláštní pozornosti by zasluhovalo také zkoumání, do jaké míry se vliv Lutherův uplatnil při změnách významů slov. Řešení této otázky by mohlo ukázat mnoho zajímavého, neboť je známo, že Luther při pozdějších vydáních bible dbal právě na sémantickou stránku jazyka. Neobrácí se proti korektorům ani tak ve věcech hláskoslovných, morfologických a syntaktických, ale jde mu o skutečně správný význam každého slova. Pokud běží o názory, že Luther zasáhl podstatně do struktury jazyka, pak by se to muselo dokázat podrobnými pracemi materiálovými. Právě se nám dostala do rukou závažná práce Fringsova žáka J. Erbena, *Grundzüge einer Syntax der Sprache Luthers* (Berlin 1954). Zabývá se, jak je zřejmé z nadpisu, rozbořem syntaxe Lutherova jazyka a dochází k velmi zajímavým závěrům. Jde mu o to, dokázat, že Luther nepřinášá do syntaxe žádných podstatných novot, a to se mu v této práci plně podařilo. Závěry svého podrobného bádání shrnuje takto: „Alle syntaktischen Erscheinungen der Luthersprache sind auch im Sprachgebrauch der Vor- oder Mizeit Luthers nachweisbar. . .“ (str. 154).

Na druhé straně je třeba uznat významnou úlohu, kterou měl Luther pro vznikající spisovný jazyk. Je to zejména jeho překlad bible. Luther v něm projevil velké stylistické mistrovství, vrcholící v tom, že se mu podařilo, když vyšel z jazyka kancelářů míšenských a opíral se o jazyk lidový, vytvořit takovou podobu, která je dalším vývojem stupněm vznikajícího spisovného jazyka. Neznamená jen prolomení exkluzivnosti kancelářského jazyka, ale spojení jeho standardisace s živým jazykem lidovým. Tato podoba se potom postupně ujímá i za hranicemi onoho teritoriálního dialektu, z něhož vlastně vyrostla. Byl to totiž už jazyk, schopný sloužit jako prostředek dorozumění ve všech kulturních oblastech lidské činnosti. Jeho rozšíření záviselo nejen na jeho kvalitě samé, ale i na okolnostech mimojazykových. Proto, že to byla bible — a to bible protestantská — jejíž znalost se šířila s proudem protestantským. Šíření protestantismu dopomohlo Lutherovu jazyku tu více, tu méně v pozměněné formě k vítězství.

Zdeněk Masařík

Litevské slovníky. Z živých indoevropských jazyků je nesporně nejstarobylejší litevština: mnohé formy současného litevského jazyka jeví stav starší než jaký je doložen v dávno mrtvém sanskrtu. Důležitost litevštiny pro srovnávací jazykozpyt je uznávána jednoduše všemi indoevropisty; pro slavisty pak je seznámení s tímto jazykem obzvláště důležité, neboť baltské jazyky jsou ze všech indoevropských větví slovanským jazykům nejbližší. — Hledáme-li však vhodné pomůcky k vědeckému studiu tohoto jazyka, budeme velmi překvapeni! Není jich! Ačkoli se o jednotlivých problémech litevského hláskosloví a tvarosloví stále dost píše, přece dosud nemáme historickou a srovnávací mluvnici litevštiny, ba nemáme ani důkladnou moderní mluvnici popisnou! Wiedemannova mluvnice je dnes již zastaralá (o Kurschatovi a Schleicherovi ani nemluvíme), mluvnické poznámky v Leskienově čítance jsou příliš stručné, a tak zůstává nejlepší litevskou mluvnici kniha Sennova (vyšla ve sbírce Gaspey—Otto—Sauer), práce čistě popisná a zaměřená převážně prakticky. — Podobné je tomu se slovníky: jediným úplným slovníkem litevštiny zůstává stále prastarý (1870) slovník Kurschatův; jinak máme jen menší slovníky čistě praktického rázu. V tomto směru však přece jen nastalo jisté zlepšení a je oprávněná naděje, že mezery v litevské lexikografii budou vyplněny v době poměrně nedlouhé. Nemám ani tak ná mysli veliký slovník Litevské akademie věd, který vychází velmi pomalu — nedosáhl snad ještě ani poloviny abecedy; přesné informace nám chybí, neboť toto dílo je u nás zcela nedostupné, ačkoli vychází v SSSR, a to v současné době! (To platí, bohužel, o většině knih, vycházejících mimo

² Srov. na př. C. Wessel: *Luther auf der Wartburg*, Eisenach 1955.